

Szervetlen kémia

Elemek és vegyületek

Elemek: azonos rendszámú (protonszámú) anyagok

He Na Fe H₂ O₂ S₈

Vegyületek: különböző rendszámú atomok kapcsolódásával létrejött anyagi rendszerek

NaCl H₂O HCl CO₂ SiO₂

Az elemek és vegyületek jellemzésének szempontjai

Anyagszerkezet

Atomszerkezet

Molekulaszerkezet

Halmazszerkezet

Fizikai tulajdonságok

- szín
- szag
- halmazállapot
- olvadáspont, forráspont
- sűrűség
- oldhatóság
- (elektromos- és hővezető-képesség, mechanikai tulajdonságok, kritikus hőmérséklet, cseppfolyósíthatóság)

Kémiai tulajdonságok

- reakciókészség (elemeknél EN, standardpotenciál, vegyületeknél kötéseerősség, oxidáló-redukáló hatás)
- viselkedés hidrogénnel
- oxigénnel
- halogénekkal
- egyéb nemfémes elemekkel
- fémekkel
- vízzel
- savakkal, lúgokkal
- szerves vegyületekkel

Előfordulás

Előállítás

- laboratóriumban
- iparban

Felhasználás

Élettani hatás

A hidrogén

1. periódus, I.A oszlop

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: elektronkonfiguráció: $1s^1$

Molekulaszerkezet: H–H kétatomos, apoláris molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Izotópok:

Izotóp:	^1H	^2H : Deutérium	^3H : Trícium
Op:(K)	14	19	21
Fp:(K)	20	24	25

Fizikai tulajdonságok

Színtelen, szagtalan, gáz.

A levegőnél kisebb sűrűségű. Diffúziósebessége nagy.

Vízben gyakorlatilag nem oldódik.

Kémiai tulajdonságok

Stabil molekula, nem túl reakcióképes.

Pd/Pt kat.: naszcensz (atomos) H reaktív

Halogénekkal:

$\text{H}_2 + \text{F}_2 \rightarrow 2 \text{HF}$ hideg, sötét: robban

$\text{H}_2 + \text{Cl}_2 \rightarrow 2 \text{HCl}$ klór-durranógáz; kék fény: robban

$\text{H}_2 + \text{Br}_2 \rightarrow 2 \text{HBr}$ melegítésre

$\text{H}_2 + \text{I}_2 \rightleftharpoons 2 \text{HI}$ egyensúlyi

Oxigénnel:

$2 \text{H}_2 + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{H}_2\text{O}$

nagy energia kell: szikra, láng

néhány térfogat% H_2 : durranógáz. ROBBAN!

Nitrogénnel:

$3 \text{H}_2 + \text{N}_2 \rightleftharpoons 2 \text{NH}_3$ exoterm, egyensúlyi folyamat:

Le Chatelier-Braun elv: melegítés nem kedvez (max. 400-500°C) nagy nyomás kedvez

Fe katalizátor

Fémekkel:

Ha a fém EN kicsi (alkáli stb.): ionrácsos, sószerű hidrid, a H_2 oxidál

$\text{Ca} + \text{H}_2 \rightarrow \text{CaH}_2$ Ca-hidrid

Ha a fém EN nagy: a H_2 redukál $\text{Cu}_2\text{O} + \text{H}_2 \rightarrow \text{Cu} + \text{H}_2\text{O}$

$\text{WO}_3 + 3 \text{H}_2 \rightarrow \text{W} + 3 \text{H}_2\text{O}$

Előfordulás:

A világegyetem leggyakoribb eleme.

univerzum 87%-a, csillagok

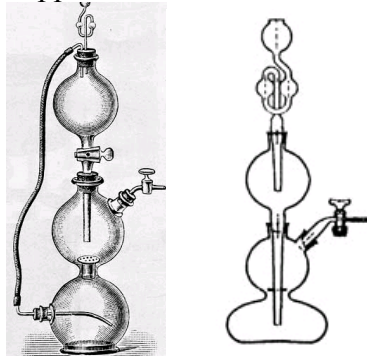
Föld: legfelsőbb légkör: H₂

kéreg kb. 17%-a (2. hely): óceánok, kőzet (krist.víz), kőolaj, földgáz: kötött;

Előállítás:

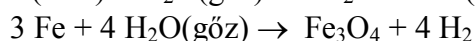
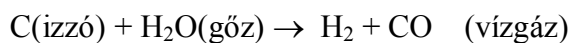
laborban: $Zn + 2 HCl = ZnCl_2 + H_2$

Kipp készülék:

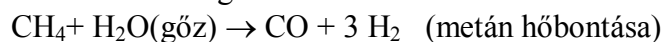
Iparban

- vízből

Víz elektrolízis (sav vagy lúg) Katódon: $H^+ + e^- \rightarrow H$

- szénhidrogénekből:

Felhasználás:

Palack: piros, 150 bar

ballon, buborék kamra, fémek finomítása (Mo, W), kat.(Pd/Pt) hidrogénezés (margarin), NH₃, metanol, HCl gyártás

A nemesgázok

Periódusos rendszer VIII. A oszlop

He = nap (görög)

Ne = új

Ar = tétlen, lusta

Kr = rejtett

Xe = különös, idegen

Anyagszerkezet

Atomszerkezet : **He** : $1s^2$

a többi: s^2p^6 (oktett szerkezet, különlegesen stabil)

Halmazszerkezet: molekularács (de a rácspontokban atomok, köztük gyenge diszperziós hatás)

Fizikai tulajdonságok

Szintelen, szagtalan gázok.

Op, fp alacsony

Vízben rosszul oldódnak, cseppfolyós levegőben jól.

Kémiai tulajdonságok

Stabil elektronszerkezet, nagyon kicsi reakciókészség.

Előfordulás

He Univerzumban a 2. leggyakoribb, a földgáz 0,4%-a

Ar levegő 1%-a

Előállítás

Ne/Ar/Kr/Xe levegő cseppfolyósítása és elválasztás.

Felhasználás

He léggömb, léghajózás; inert atmoszféra, N₂ helyett hígítógáz (búvár, keszonbetegség)

Ne/Kr gázkisülési csövek: neon-cső (összetétel függő színek).

Ar inert atmoszféra, izzólámpa töltőgáz

Rn régen rákgyógyászat, fémek hegesztésvizsgálata

Halogének

Periódusos rendszer VII. A oszlop

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: $n(s^2p^5)$

Molekulaszerkezet: kétatomos, apoláris molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- szín: fentről lefelé mélyül
- szag: szúrós
- halmazállapot : F₂ Cl₂ gáz, Br₂ folyadék, I₂ szilárd
- vízben rosszabbul, apoláris oldószerekben (benzol, CCl₄) jól oldódnak

Kémiai tulajdonságok

- reakciókészség nagy (EN nagy, standardpotenciál nagy pozitív)
- oxidáló hatás
- halogének egymással: felül levő az alatta levőket vegyületeikből elemi állapotúvá oxidálja

Előfordulás

elemi állapotban nem, csak vegyületeikben (halogenidek, halogenátok)

Élettani hatás

mérgezőek

A fluor

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: $2s^2 2p^5$

Molekulaszerkezet: kétatomos, apoláris F_2 molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- sárgászöld
- szúrós szagú
- gáz
- a levegőnél nagyobb sűrűségű
- op., fp. nagyon alacsony
- vízben rosszabbul, apoláris oldószerekben (benzol, CCl_4) jól oldódik

Kémiai tulajdonságok

1. Reakciókészsége az elemek közül a legnagyobb (EN nagy, standardpotenciál nagy pozitív)
2. Vegyületekben mindig -1 az oxidációs száma, oxidáló hatású
3. Hidrogénnel:
 $H_2 + F_2 \rightarrow 2HF$ hidegen, sötétben, robban
4. Nemfémekkel molekulavegyületeket alkot (kivéve oxigén és nitrogén)
5. Fémekkel tűztűnemény közben reagál
6. Vízzel: $F_2 + H_2O \rightarrow 2HF + O_2$
7. Halogenidekkel: $F_2 + 2 Br^- \rightarrow Br_2 + 2 F^-$ elemi állapotúvá oxidálja
8. Víznyomok jelenlétében az üveget is megtámadja

Előfordulás

Elemi állapotban nem, csak vegyületeiben
Fluorit: CaF_2

Vulkáni gőzök: H_2F_2
Kriolit: Na_3AlF_6

Előállítás HF elektrolízise

Élettani hatás mérgező

A klór

3. periódus, VII. A oszlop

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: $3s^2 3p^5$

Molekulaszerkezet: Cl_2 apoláris molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- zöldessárga
- szúrós szagú, köhögésre ingerlő
- gáz
- a levegőnél nagyobb sűrűségű.

- vízben jól oldódik (reakcióba lép vele)

Kémiai tulajdonságok

1. Nagy reakciókészségű (nagy EN, standardpotenciál), a legtöbb elemmel szobahőmérsékleten reagál. Oxidáló hatású.
2. Hidrogénnel : $H_2 + Cl_2 \rightarrow 2 HCl$ klór-durranógáz; kék fény: robban, láncreakció
3. Vízzel: $Cl_2 + H_2O \rightarrow HCl + HOCl$ (hipoklóros sav)
 $HOCl \rightarrow HCl + 'O'$ (atomos, naszcensz oxigén)

bruttó: $Cl_2 + H_2O \rightarrow 2HCl + 'O'$ oxidáló, fertőtlenítő hatás, (Simmelweis Ignác)

4. Fémekkel : $2 Na + Cl_2 \rightarrow 2 NaCl$
 $Mg + Cl_2 \rightarrow MgCl_2$
 $2 Fe + 3 Cl_2 \rightarrow 2 FeCl_3$ (szárazon nem)
5. Szerves vegyületekkel: elvonja belőlük a hidrogént, roncsolja, elszenesíti őket
6. Más halogenidekkel: $Cl_2 + 2 Br^- \rightarrow Br_2 + 2 Cl^-$ elemi állapotúvá oxidálja

Előfordulás

Elemi állapotban a nagy reakciókészség miatt nem, csak vegyületekben fordul elő.
Tengervíz, kősó-telepek

Előállítás

laboratóriumban

iparban: NaCl vizes oldatának elektrolízisével (melléktermék)

Felhasználás

sósavgyártás, PVC, fertőtlenítés, fehérités

Élettani hatás

erősen mérgező, tüdővizenyőt okoz (régén harci gáz volt)

háztartásban veszély: hipó és sósav együttes használata: $NaOCl + HCl \rightarrow Cl_2 + NaOH$

A bróm

4. periódus, VII. A oszlop

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj $4s^24p^5$

Molekulaszerkezet: Br_2 apoláris molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

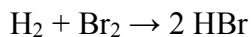
Fizikai tulajdonságok

- vörösesbarna
- szúrós szagú, köhögésre ingerlő
- folyadék (az egyetlen nemfém)
- illékony
- nagy sűrűségű
- vízben oldódik (reakcióba lép vele)
- Br^- ionok jelenlétében jobban oldódik
- apoláris szerves oldószerekben (benzinben) jól oldódik

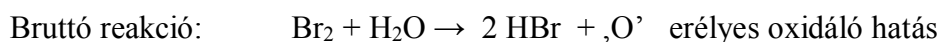
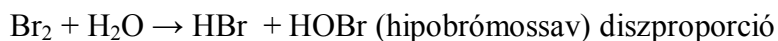
Kémiai tulajdonságok

1. Nagy reakciókészségű (nagy EN, pozitív standardpotenciál), a legtöbb elemmel szobahőmérsékleten reagál. Oxidáló hatású.

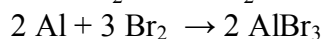
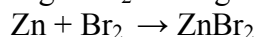
2. Hidrogénnel: csak magasabb hőmérsékleten, kevésbé hevesen, mint a klór

3. Vízrel: a klórhoz hasonlóan

4. Fémekkel: $\text{Mg} + \text{Br}_2 \rightarrow \text{MgBr}_2$

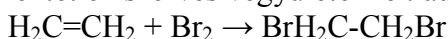

http://www.youtube.com/watch?v=ax-kMLLeH_oQ&feature=related

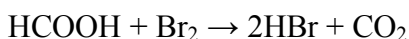
<http://www.youtube.com/watch?v=4Qx1O8vj1a4&feature=related>

http://www.youtube.com/watch?v=SlT3_5upuSs&feature=fvw

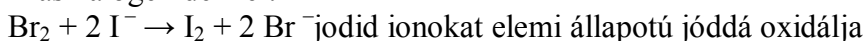
5. Telítetlen szerves vegyületekkel: addíciós reakció (kimutatás)

6. Hangyasavval mérhető sebességű reakció

7. Más halogenidekkel:

Előfordulás

Elemi állapotban a nagy reakciókészség miatt nem, csak vegyületekben fordul elő.
Tengervíz, kősó-telepek (kloridok kísézőjeként)

Előállítás iparban: bromidok elektrolízisével

Felhasználás laborban oxidálószer, gyógyszerek, festékek, fényképészet

Élettani hatás erősen mérgező, gőzeinek belélegzése halálos, bőrre kerülve súlyos sérülést okoz

A jód

5. periódus, VII. A oszlop

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj $5s^2p^5$

Molekulaszerkezet: I_2 apoláris molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

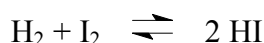

Fizikai tulajdonságok

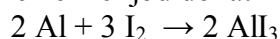
- acélszürke
- jellegzetes szagú
- szilárd
- lemezes szerkezetű
- szublimál
- gőzei ibolyaszínűek
- vízben csak kis mértékben oldódik
- I^- ionok jelenlétében jobban oldódik: $I^- + I_2 \rightarrow I_3^-$ (Lugol-oldat)
- apoláris szerves oldószerekben (benzinben, szén-tetrakloridban, alkoholban) jól oldódik
- keményítővel kék szín

Kémiai tulajdonságok

1. Kiseb reakciókészségű, mint a többi halogén
2. Hidrogénnel : csak magasabb hőmérsékleten, kevésbé hevesen, egyensúlyi reakcióban

3. Fémekkel jodidokat képez

Előfordulás

Elemi állapotban nem, csak vegyületekben fordul elő.

Tengervíz, tengeri növények

Előállítás

Jodidokból klórral történő oxidációval

Felhasználás

laborban oxidálószer
gyógyszerek, festékek,

Élettani hatás

jódhiány: pajzsmirigy működési zavarokat okoz

túlzott pajzsmirigy működés: Basedow-kór

Hidrogén-halogenidek

Hidrogén-fluorid

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: H–F poláris molekula dimerek: H_2F_2

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- szúrós szagú
- gáz (20 °C alatt folyadék)
- a levegőnél nagyobb sűrűségű
- vízben kiválóan oldódik

Kémiai tulajdonságok

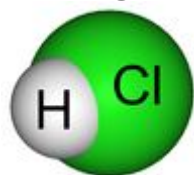
Hidrogénkötések miatt molekula-asszociátumok H_6F_6 és H_4F_4

Vizes oldata a fémeket megtámadja

A SiO_2 -ot kémiaailag oldja: $\text{SiO}_2 + 4 \text{HF} \rightarrow \text{SiF}_4 + 2\text{H}_2\text{O}$

Élettani hatás erősen mérgező, roncsoló

Hidrogén-klorid és sósav

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: H–Cl poláris molekula

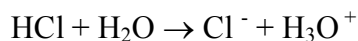
Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- szúrós szagú
- gáz
- a levegőnél nagyobb sűrűségű
- vízben kiválóan oldódik, vizes oldata a sósav. (1dm^3 vízben 450 dm^3) (szökőkút-kísérlet)

Kémiai tulajdonságok

Reakciója vízzel:

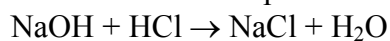

sósav, erős sav

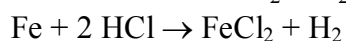
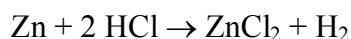
tömény: kb. 38%-os (füstölő)

A sósav reakciói

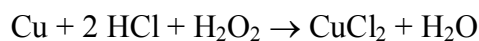
1. bázisokkal sókat képez

2. A H-nél kisebb standardpotenciálú fémekkel:

3. A H-nél nagyobb standardpotenciálúakkal csak oxigén, vagy oxidálószer jelenlétében

4. Királyvíz: tömény sósav és salétromsav 3:1 arányú elegye

Előfordulás

vulkáni gázokban, gyomorban ($\text{NaHCO}_3 + \text{HCl} \rightarrow \text{NaCl} + \text{CO}_2 + \text{H}_2\text{O}$ savmegkötés)

Előállítás

Laboratóriumban: $\text{NaCl} + \text{H}_2\text{SO}_4 \rightarrow \text{NaHSO}_4 + \text{HCl}$

Iparban: $\text{H}_2 + \text{Cl}_2 \rightarrow 2 \text{HCl}$ szintézis, fény

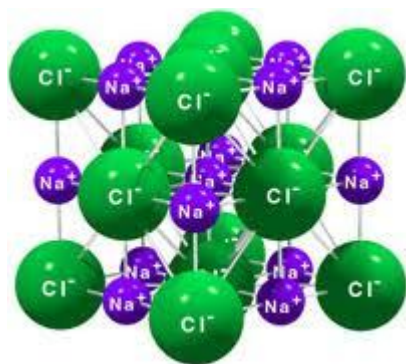
Felhasználás

tisztítószer, textil-, festék-, gyógyszeripar, fémek maratása

Élettani hatás erősen mérgező

Fém-halogenidek

Nátrium-klorid NaCl

Kősó, konyhasó

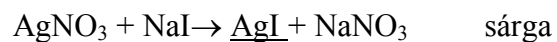
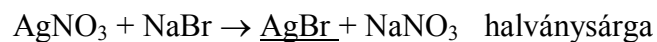
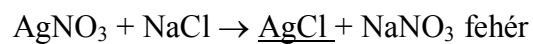
Ionvegyület, vízben jól oldódik

A földfelszín egyik leggyakoribb vegyülete (tengervíz: $2,7 \text{ g/dm}^3$)

Fontos ásványi anyag (Na, Na-vegyületek előállítása, élelmiszer-tartósítás)

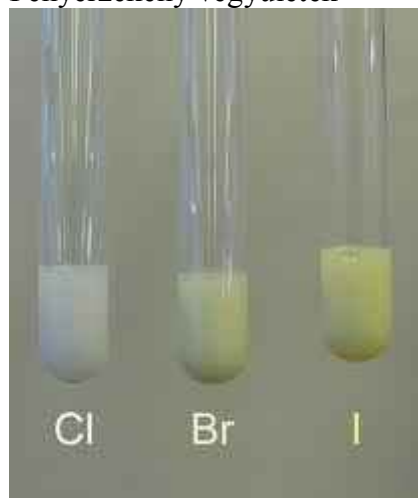
Fiziológiás sóoldat: 0,9%-os

Ezüst-halogenidek

Polarizáció erősségével a szín mélyül.

Fényérzékeny vegyületek

Oxigéncsoport

O S (Se Te Po)

Periódusos rendszer VI A oszlop

Kalkogén elemek (közvetalkotó)

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: $n(s^2p^4)$

Molekulaszerkezet: O_2 kétatomos, S_8

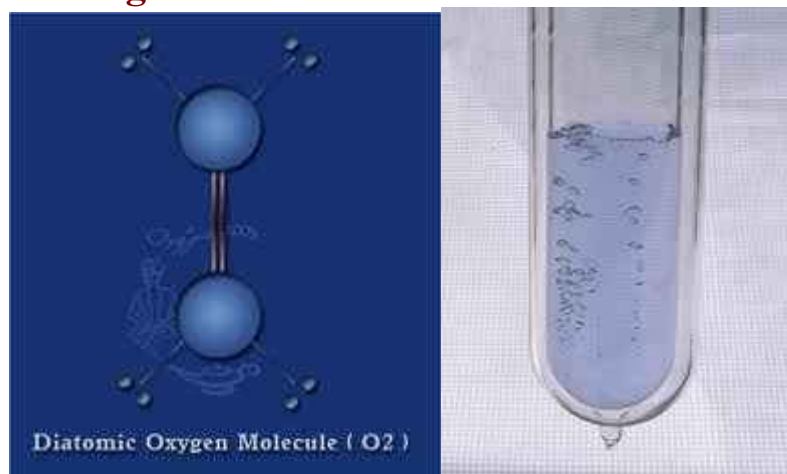
Halmazszerkezet: molekularács

2 pár nélküli elektron: $\cdot\bar{O}-\bar{O}\cdot$
(apoláris molekulák)

Fizikai tulajdonságok

- szín: fentről lefelé mélyül
- halmazállapot: O_2 gáz, a többi szilárd
- vízben rosszabbul, apoláris oldószerekben jobban oldódnak
- EN nagy, közepes
- allotróp módosulatok: Oxigén: O_2 O_3 ; Kén: rombos és monoklin kén

Az oxigén

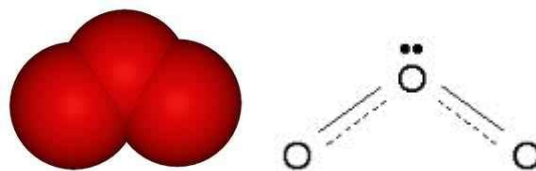

Anyagszerkezet

Atomszerkezet $1s^2 2(s^2p^4)$

Molekulaszerkezet: kétatomos, apoláris O_2 molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

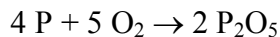
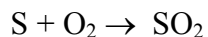
- színtelen
- szagtalan
- gáz (cseppfolyós: kék)
- a levegőnél nagyobb sűrűségű
- vízben rosszul oldódik. (halak)
- allotróp módosulat: ózon

Kémiai tulajdonságok

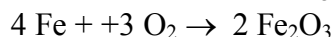
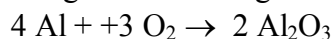
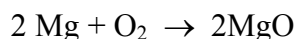
1. Reakciókészség: a kettős kötés miatt csak magas hőmérsékleten, vagy naszcensz állapotban nagy

2. Hidrogénnel: $2 \text{H}_2 + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{H}_2\text{O}$ (durranógáz)

3. Némfémekkel: $\text{C} + \text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2$

4. Fémekkel: néhány por alakban meggyújtható

passzíválódás, korrózió

5. Szerves vegyületekkel: $\text{CH}_4 + 2 \text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2 + 2 \text{H}_2\text{O}$

Előfordulás

A leggyakoribb elem

levegő 21 térfogatszázaléka, víz, szilikátok, karbonátok

Előállítás

laboratóriumban:

bomlékony oxigéntartalmú vegyületekből (HgO , KClO_3 , H_2O_2)

iparban: levegő cseppfolyósítás, frakcionált desztilláció

Felhasználás

kék acélpalack, 150 bar, (olajos tömítés nem!)

égés, nagy hőmérsékletű lángok, kohászat, gyógyászat

Élettani hatás

Nélkülözhetetlen

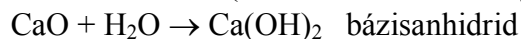
Az oxigén vegyületei

oxidok, hidroxidok, oxosavak és sóik

Oxidok: Különböző elemek oxigénnel alkotott biner vegyületei

Csoportosítás kötéstípusok szerint:

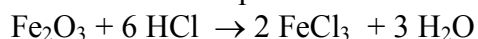
1. Ionos oxidok: (s-mező fémek oxidjai)

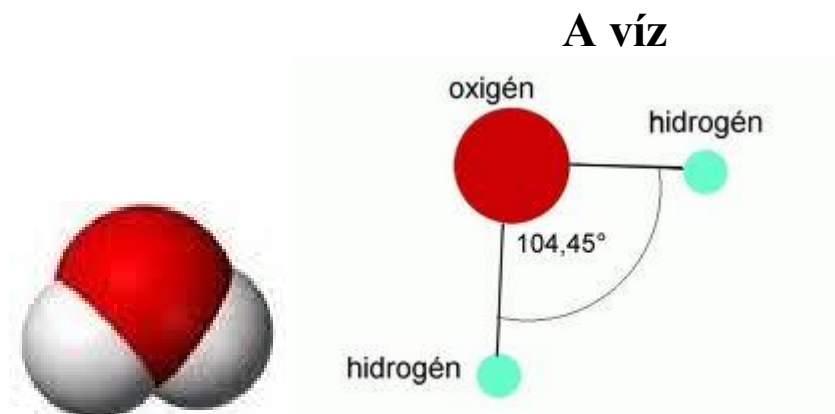
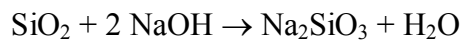
2. Molekuláris oxidok: (nemfémek oxidjai)

3. Átmeneti rácstípusú oxidok: vízzel nem reagálnak, savakban oldódnak

4. Atomrácsos nemfém-oxidok: vízzel nem reagálnak, lúgokban oldódnak

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: H_2O , V alakú poláris molekula

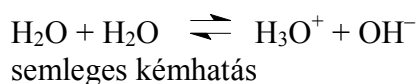
Halmazszerkezet: molekularács (H-híd kötések)

Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- szagtalan
- folyadék
- viszonylag nagy op, fp.
- sűrűsége 4 °C-on a legnagyobb, 1000kg/m^3
- nagy a hőkapacitása, nagy a párolgáshője
- a legfontosabb oldószer.

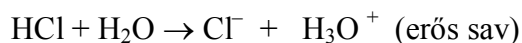
Kémiai tulajdonságok

1. autoprotolízis:

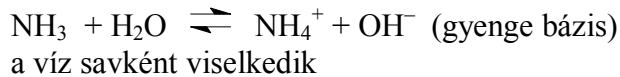
2. amfoter: savként és bázisként is viselkedhet

savakkal:

a víz bázisként viselkedik

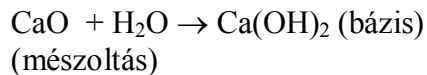
bázisokkal:

3. nemfém-oxidokkal:

4. fém-oxidokkal:

5. az s-mező fémeivel: $2 \text{Na} + 2 \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2 \text{NaOH} + \text{H}_2$
vízbontás törént

6. sókkal: hidrolízis

Előfordulás

a természetben nagy mennyiségben, körforgás

Előállítás

Tisztítás: fizikai, kémiai, biológiai

ülepítés: Fe(OH)_3 , Al(OH)_3

lágýtás: Mg, Ca sók eltávolítása

fertőtlenítés: Cl_2

Felhasználás

élőlények, háztartások,

iparban oldószer, hűtés-fűtés, reakciópartner

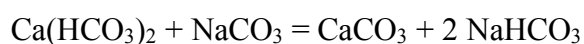
Élettani hatás: nélkülözhetetlen

Vízlágýtás

A víz keménységét csökkentő fizikai és kémiai folyamatok összessége.

A víz keménységét okozó kalcium- és magnéziumsók az ivóvízben nem károsak, viszont a vízmelegítőkben, kazánokban lerakódva komoly problémákat okoznak.

A "hagyományos" *vízlágýtás* során a víz keménységhez számított mennyiségű szódát (Na_2CO_3) és mésztejet [Ca(OH)_2] adagolnak a vízhez. Az előbbi a kalcium-hidrogén-karbonátot, az utóbbi a magnézium-hidrogén-karbonátot (és ugyanezen kationok más sóit) csapja ki:

Ezzel a módszerrel kb. 1 német keménységi fokig lehet csökkenteni a víz keménységét. Ezért, ha további *lágýtás* szükséges, trisó (Na_3PO_4) hozzáadásával 0,1 német keménységi fokig csökkenthető.

A *vízlágýtás* nemcsak a fenti kémiai módszerekkel (a víz keménységét adó sók csapadékként való leválasztásával) lehetséges.

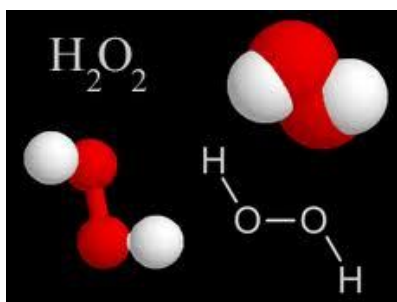
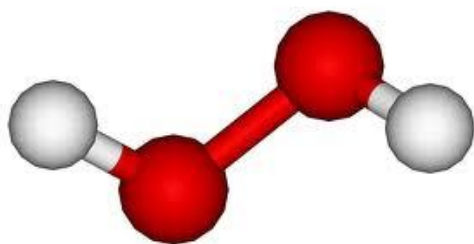
Számos esetben használnak úgynevezett ioncserélőket. A vizet ezeken átvezetve a benne levő kalcium- és magnézium-ionok nátrium-ionokra cserélődnek.

Az **ioncserélő gyanták** (a képen) mesterségesen, műgyanta alapú szerves polimerekből előállított anyagok. A szintézis során ioncserére képes, aktív csoportokat (anionokat, vagy kationokat) tartalmazó, térhálós vázú terméket alakítanak ki.

Az *ioncserélő gyanták* nátrium-klorid oldattal regenerálhatók.

Az így előállított vizet **ioncserélt víznek** nevezik és számos esetben a desztillált víz helyett használják.

A hidrogén-peroxid

Az oxigén oxidációs száma -1
Színtelen, szagtalan, viszkózus folyadék.
Erősen oxidáló hatású, bomlékony.

A kén

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: $3s^2p^4$

Molekulaszerkezet: S_8 apoláris, 8 atomos, gyűrűs molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- sárga
- szilárd
- 3 allotróp módosulat: rombos, monoklin, amorf
- szublimál
- vízben nem oldódik
- melegítésre változik a viszkozitása

Kémiai tulajdonságok

1. reakciókészség: szobahőmérsékleten nem nagy

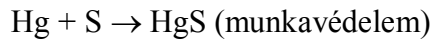
2. hidrogénnel: magas hőmérsékleten

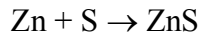
3. oxigénnel: $\text{S} + \text{O}_2 \rightarrow \text{SO}_2$

4. fémekkel: szulfidok keletkeznek

szobahőmérsékleten

magasabb hőmérsékleten, tűztűnemény kíséretében

Előfordulás

Elemi állapotban vulkáni vidékeken.

ásványi: szulfidos ércek(S^{2-}): földgáz, kőolaj, olajpala, kőszén, pirit FeS_2

SO_2 füstgázok - savas eső

SO_4^{2-} szulfátok: $\text{CaSO}_4 \cdot 2 \text{H}_2\text{O}$ (gipsz), CaSO_4 (anhidrit),

$\text{MgSO}_4 \cdot 7 \text{H}_2\text{O}$ (keserűsó)

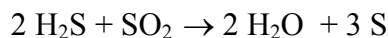
élő szervezetben: fehérjék

Előállítás

iparban:

– elemi kén kiolvasztása a kísérőközetből, tisztítás szublimációval

– természetes szenek kéntartalmából H_2S és SO_2

Felhasználás

kénsavgyártás, gumi vulkanizálás, gombaölők, gyufa, festék, gyógyszer

Élettani hatás: mérgező

A kén vegyületei

Dihidrogén-szulfid (kénhidrogén) H_2S

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: V alak, poláris

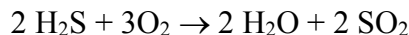
Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- záptojásszagú
- gáz
- vízben jól oldódik
- erősen mérgező!

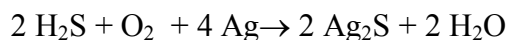
Kémiai tulajdonságok

1. Éghető gáz:

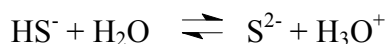

kevés oxigén jelenlétében: $2 \text{H}_2\text{S} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{H}_2\text{O} + 2 \text{S}$ kénkiválás

2. A fémek többségével reakcióba lép:

3. Nagyon gyenge kétértékű sav sav:

4. Minőségi elemzés: a II. kationosztály csoportreagense

Előfordulás

Vulkáni gázokban, kéntartalmú ásványvizekben (Parád) hévizekben.

Fehérjék bomlásakor keletkezik.

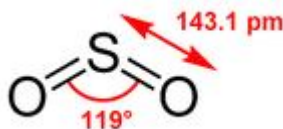
Előállítás

laborban: $\text{FeS} + 2 \text{HCl} \rightarrow \text{H}_2\text{S} + \text{FeCl}_2$
(az erős sav a gyenge savat sójából szabadabbá teszi)

Felhasználás laboratóriumi reagens, redukálószer

Élettani hatás Erősen mérgező!! Fejfájás, ájulás, halál.

Kén-dioxid SO_2

Anyagszerkezet

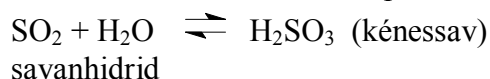
Molekulaszerkezet: V alak, poláris
Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

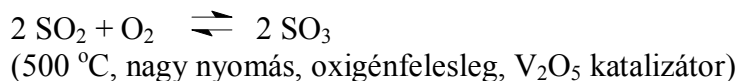
- színtelen
- fojtó, szúrós szagú, köhögésre ingerlő
- gáz
- a levegőnél nagyobb sűrűségű
- könnyen cseppfolyósítható
- vízben jól oldódik, reakcióba is lép vele

Kémiai tulajdonságok

1. Vízrel kémiai reakcióba lép:

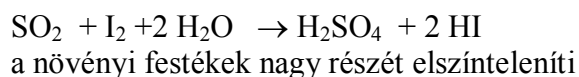

2. Oxigénnel:

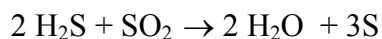

3. Szerves anyagokkal: nedvesség jelenlétében redukál, roncsol

4. Erélyes redukálószer:

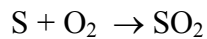
5. Erősebb redukálószerekkel oxidáló hatású is lehet:

Előfordulás

Vulkáni gázokban, ipartelepek környékén a levegőben (savas eső okozója)

Előállítás

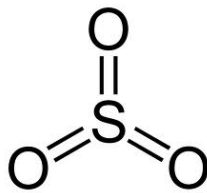
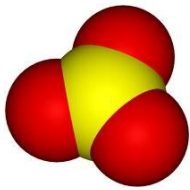
Felhasználás

kénsavgyártás, fehérítés, fertőtlenítés (boroshordók)

Élettani hatás

erősen mérgező

Kén-trioxid SO₃

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: síkháromszög

Halmazszerkezet: molekularács

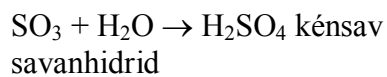
Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- nagy sűrűségű
- folyadék
- könnyen kristályosodik

Kémiai tulajdonságok

1. erős oxidálószer

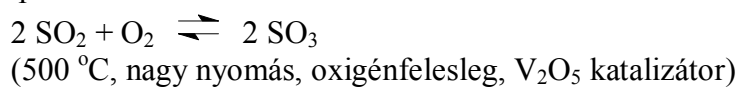
2. vízzel:

Előfordulás természetben nem

Előállítás

iparban:

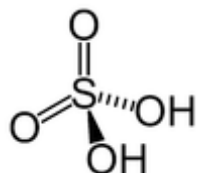
Felhasználás kénsavgyártás

Élettani hatás erősen mérgező

Kénsav H₂SO₄

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet:

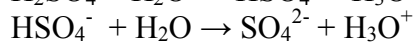
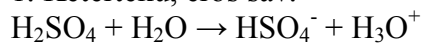
Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

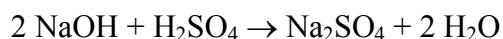
- tiszta állapotban színtelen
- olajszerű folyadék
- magas forráspontú (338 °C) (hidrogénkötés)
- nagy sűrűségű
- higroszkópos
- vízzel minden arányban elegyedik (exoterm, savat a vízbe!)
- a tömény, vagy koncentrált kénsav 98 tömegszázalékos

Kémiai tulajdonságok

1. Kétértékű, erős sav:

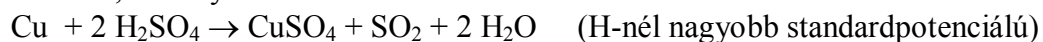
2. Bázisokkal sókat képez

3. Híg oldata fémekkel

4. Forró, tömény oldata fémekkel

erős oxidáló hatás

egyes fémeket passzívál (vastartály)

5. erélyes vízelvonószer

szerves anyagok elszenesítése, roncsolása

http://www.indavideo.hu/video/f_5

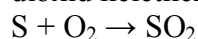

Előfordulás természetben nem

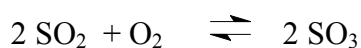
Előállítás

iparban:

Alapanyaga elemi kén, illetve a fém-szulfidok. Ezt elégetve vagy a szulfidokat pörköelve kén-dioxid keletkezik.

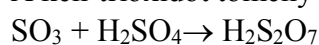

A kén-dioxidot tovább oxidálják, ilyenkor kén-trioxid keletkezik.

A reakció egyensúlyra vezet, exoterm, ezért célszerű alacsony, 400-500 °C-on végezni, vanádium-pentoxid katalizátorral

A kén-trioxidot tömény kénsavban nyeletik el

Az így keletkező dikénsavat (pirokénsav, óleum) vízben a megfelelő töménységűre hígítják.

Felhasználás

akkumulátor, vízelvonó szer, roncsolószert, oxidálószer, ipari alapanyag, gyógyszer- és mosószergyártás

Élettani hatás

maró, mérgező

bőrre kerülve először száraz ruhával törlés, majd vízzel öblítés

Sói a szulfátok

CaSO₄ gipsz

CuSO₄·5H₂O rézgálic

MgSO₄ keserűsó

Nitrogéncsoport

N, P (As, Sb, Bi)

Periódusos rendszer V.A oszlop

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: n(s²p³) 3 pár nélküli elektron

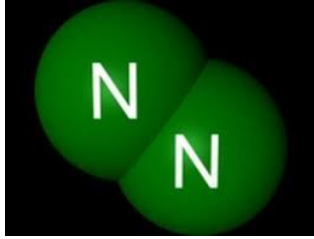
Molekulaszerkezet: N₂, P₄ (apoláris molekulák)

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- szín: fentről lefelé mélyül
- sűrűség, op. fp fentről lefelé nő
- halmazállapot : N₂ gáz, a többi szilárd
- vízben rosszabbul, apoláris oldószerekben jobban oldódnak
- EN közepes
- allotróp módosulatok (P)

A nitrogén

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékháj: $2(s^2p^3)$

Molekulaszerkezet: kétatomos, apoláris N_2 molekulák

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- szagtalan
- gáz
- a levegőnél kisebb sűrűségű
- vízben rosszul oldódik
- nehezen cseppfolyósítható

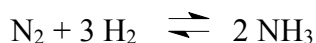
Kémiai tulajdonságok

1. reakciókészség:

a háromszoros kötés miatt nehezen disszociál atomjaira, még magas hőmérsékleten is indifferent (kémiaailag közömbös)

a nemesgázok után a legkevésbé reakcióképes elem

2. hidrogénnel:

egyensúlyi folyamat

alacsony hőmérsékleten a nitrogén nem reakcióképes, de a magas hőmérséklet a bomlásnak kedvez

anyagmennyiség csökkenéssel (térfogatcsökkenéssel) járó, ezért a nagy nyomás kedvező

500 °C, Fe katalizátor, 30 MPa nyomás

10–15%-os konverzió

3. oxigénnel:

Előfordulás

a levegő 79 térfogatszázaléka

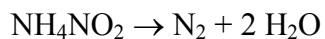
$NaNO_3$ chilei salétrom

élő szervezetben: aminosavak, fehérjék

Előállítás

laboratóriumban: bomlékony nitrogéntartalmú vegyületekből

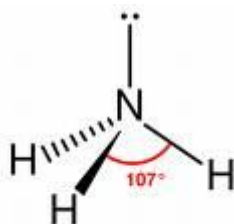
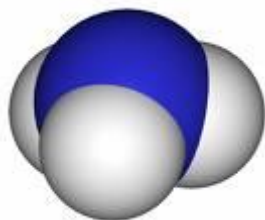
iparban: levegő cseppfolyósítás, frakcionált desztilláció

Felhasználás indifferens gázként, ammónia, salétromsav és műtrágya előállítás

Élettani hatás –

A nitrogén vegyületei

Ammónia

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: NH_3 háromszög alapú gúla, poláris

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- szúrós szagú
- gáz
- a levegőnél kisebb sűrűségű

- vízben kiválóan oldódik

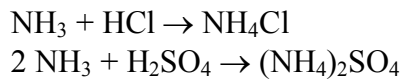
- könnyen cseppfolyósítható (hidrogénhid kötések)
- nagy a hőkapacitása (hűtőgépek)

Kémiai tulajdonságok

1. gyenge bázis:

2. savakkal:

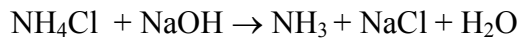

3. komplex ionokban ligandum

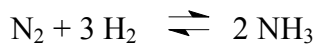
Előfordulás szerves anyagok bomlásterméke

Előállítás

laboratóriumban: ammóniumsókból erős bázissal

iparban: szintézissel

egyensúlyi folyamat

alacsony hőmérsékleten a nitrogén nem reakcióképes, de a magas hőmérséklet a bomlásnak kedvez

anyagmennyiség csökkenéssel (térfogatcsökkenéssel) járó, ezért a nagy nyomás kedvező 500 °C, Fe katalizátor, 30 MPa nyomás

10-15%-os konverzió

Felhasználás

műtrágyagyártás, tisztítószer (szalmiákszesz), hűtőgépek

Élettani hatás

A nitrogén oxidjai és oxosavai

Nitrogén-monoxid NO

Szintelen gáz. Vízben rosszul oldódik. Nagyon reakcióképes! (pár nélküli elektron)

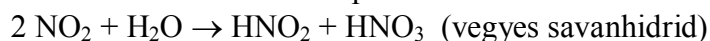

Nitrogén-dioxid NO₂

Barna, jellegzetes szagú gáz. A levegőnél nagyobb sűrűségű. Mérgező, környezetkárosító.

Vízzel kémiai reakcióba lép:

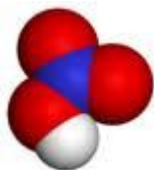

Salétromossav HNO₂

Csak híg vizes oldatban létezik. Gyenge sav. Bomlékony. Sói a nitritek.

Salétromsav HNO₃

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet:

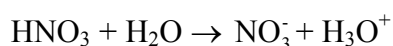
Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

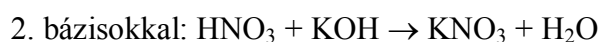
- színtelen
- szúrós szagú
- folyadék
- vízzel minden arányban elegyedik (tömény: füstölgő)
- állás közben bomlik (fény és hő hatására), barnás színű lesz (sötét üvegben tároljuk)

Kémiai tulajdonságok

1. vízzel:

Választóvíz: az ezüstöt oldja, az aranyat nem.

3. savakkal:

4. bomlékony:

erősen oxidáló hatású

(fény és hő hatására) oxigén és nitrogén-dioxid keletkezik, mely rozsdabarnára színezi.

Sötét üvegben tároljuk.

A kereskedelmi forgalomban lévő legtöményebb salétromsav 65%-os (a bomlása közben keletkező nitrogén-dioxid miatt füstölgő salétromsavnak hívják)

5. fémekkel:

választóvíz: aranyat és platinát nem oldja

a hidrogénnél nagyobb standardpotenciálú fémeket is oldja, nitrózus gázok keletkeznek

bizonyos fémeket passzívál (Al, Cr)

6. oxidáló hatása koncentrációfüggő (a hígabb erősebben oxidál)

egyenletek!

7. szerves anyagokkal:

roncsoló hatású

fehérjékkel sárga színreakció (xantoprotein)

aromásokat nitrálja

Előállítás iparban: ammóniából

Felhasználás nitrogénműtrágyák, robbanóanyagok, rakétahajtó anyagok, színezékek, gyógyszerek előállítására
ékszerészek választóvízként használják, segítségével lehet kinyerni az aranyat az ötvözetekből
kénsavval nitráló elegy
sósavval királyvíz

Élettani hatás

erősen mérgező

bőrre jutva sárga foltot hagy (xantoprotein reakció)

Sói a nitrátok

ammónium-nitrát NH_4NO_3 pétisó

nátrium-nitrát NaNO_3 chilei salétrom

kálium-nitrát KNO_3 kálisalétrom

A foszfor

allotróp módosulatok: fehérfoszfor, vörösfoszfor, feketefoszfor

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: $3s^2p^3$

Molekulaszerkezet: P_4 molekulák (tetraéder)

Halmazszerkezet: fehérfoszfor - molekularács

vörösfoszfor - láncszerű atomrác

Fizikai tulajdonságok

fehérfoszfor:

- viasz keménységű, késsel vágható
- kellemetlen szagú
- erősen mérgező anyag
- szobahőmérsékleten is hevesen oxidálódik, öngyúlékony
- víz alatt kell tartani, oxigéntől elzárva
- zsírokban, olajokban jól oldódik

vörösfoszfor:

- sötétvörös színű por
- nem oldódik semmiben, így nem is mérgező
- levegőn tartható

feketefoszfor: sötétszürke, fémesen csillogó, egészen extrém körülmények között létezik (2000 °C felett, nagy nyomáson), nem stabil, több kristályrácsa létezik.

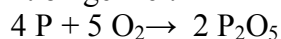
Gyulladási hőmérsékletek

sárgafoszfor 60 °C

vörösfoszfor 400 °C

Kémiai tulajdonságok

1. oxigénnel:

A difoszfór-pentaoxid kiváló vízmegkötő anyag, bőrre kerülve égési sebet okoz.

Savanhidrid

2. Reakciója vízzel: $\text{P}_2\text{O}_5 + 3 \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2 \text{H}_3\text{PO}_4$

A foszforsav nem mérgező, savanyú ízű anyag, ezért ízesítésre használják. A foszfor sói a foszfátok, savmaradékionja a foszfátion.

Előfordulás

Az emberi szervezetben a második leggyakoribb anyag (csontok, fogak, idegrendszer működése, a fehérje-, szénhidrát-, zsíryanycsere, fehérjeszintézis, enzimek működése)

Felhasználás

élelmiszeripar (savanyítóanyag foszforsav formájában)

Iryni János a vörösfoszfort a mai biztonsági gyufa elődjéhez használta.

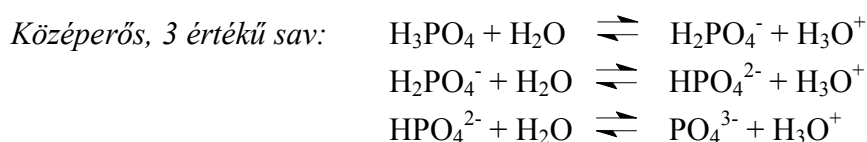
Növényvédőszer, műtrágyagyártás (szuperfoszfát)

Foszforsav H_3PO_4

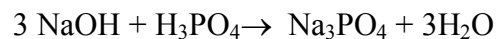
Fizikai tulajdonságok

- színtelen
- szagtalan
- kristályos
- erősen higroszkópos, a levegő nedvességtartalmával szirupszerű folyadékot alkot
- vízzel minden arányban elegyedik.(hidrogénkötés)

Kémiai tulajdonságok

Lúggal:

Élettani hatás Nem mérgező, szörpök savanyítására használják
Sói a foszfátok
Na₃PO₄ trisó

A szénecsoport

C nemfém   Si, Ge félfém   Sn, Pb fém
Periódusos rendszer IV A oszlop

Anyagszerkezet

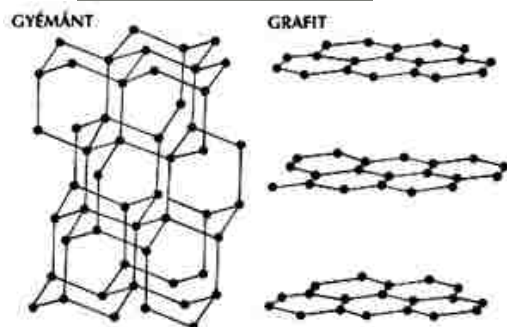
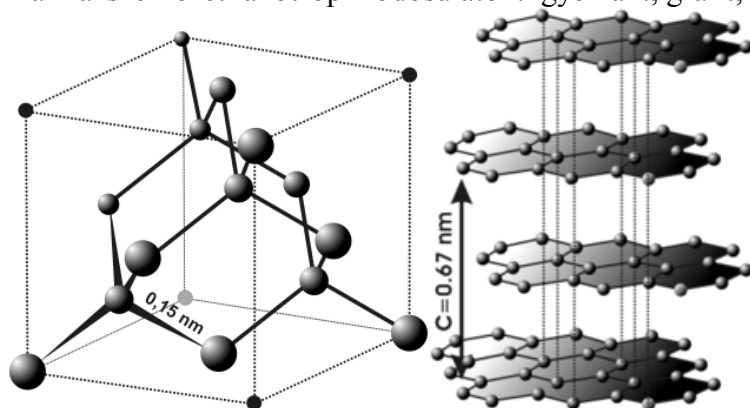
Atomszerkezet: vegyértékhéj: $n s^2 p^2$ 2 pár nélküli elektron, kötéskor sp^3 hibridizáció

A szén

Anyagszerkezet

Atomszerkezet $1s^2 2s^2 p^2$

Halmazszerkezet allotróp módosulatok: gyémánt, grafit, fullerén

	SZÉN	
	gyémánt	grafit
Elektronszerkezet	$2s^2p^2$	
Halmazszerkezet	atomrács szabályos tetraédes	atomrács (kovalens kötések) fémcső rács (delokalizált elektronok) molekularács (másodrendű kötéserők a rétegek között)
Fizikai tulajdonságok	színtelen, átlátszó, nagy fénytörőképességű	szürke (delokalizált elektronok)
	nagyon magas op.	
	nagyon kemény	puha
	szigetelő	vezető
	nem oldódnak	
Kémiai tulajdonságok	kiseb reakciókészség	nagyobb reakciókészség
	<i>Oxigénnel:</i> $C + O_2 \rightarrow CO_2$ exoterm	
	<i>Redukálószer:</i> $C + CO_2 \rightleftharpoons 2 CO$ $Fe_2O_3 + 3C \rightarrow 2 Fe + 3 CO$	
	<i>Vízzel:</i> $C + H_2O \rightleftharpoons CO + H_2$ (szintézisgáz, vízgáz)	
	<i>Más elemekkel:</i> hevítve közvetlenül egyesül	
Előfordulás	elpusztult élőlények szenesedése, nagy nyomáson, levegőtől elzártan	ásványi szenek: tőzeg, lignit, barnaszén, feketeszen, antracit
	Vegyületekben: CO_2 , karbonátok, szerves vegyületek	
Előállítás	grafitból, nagy nyomáson, magas hőmérsékleten	
Felhasználás	ékszer, fűrófejek, üvegvas	energiaforrás elektród, ceruza, atomreaktor

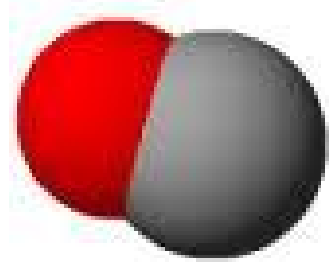
A **fullerének** az elemi szén XX. század végén felfedezett és előállított mesterséges módusulatai. A fullerének meghatározott, páros számú (60, 72, 84 stb.) szénatomból álló "szénmolekulák". A leggyakoribb fullerénmolekula hatvan szénatomot tartalmaz.

Kelet-Tanért Kft.

A szén vegyületei

Szén-monoxid

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: CO

Halmazszerkezet: molekularács

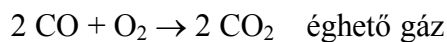
datív kötés (gyakorlatilag apoláris)

Fizikai tulajdonságok

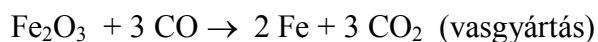
- színtelen
- szagtalan
- gáz
- a levegővel közel azonos sűrűségű
- nehezen cseppfolyósítható
- vízben nem oldódik.

Kémiai tulajdonságok

1. Oxigénnel:

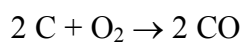

2. Redukálószer:

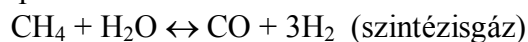
Előfordulás

A szén nem tökéletes égése során keletkezik

Előállítás

iparban:

Felhasználás

Redukálószer (vasgyártás). Szerves vegyületek szintézise

Élettani hatás

Erős mérég! Fulladásos halált okoz, mert akadályozza az oxigén szállítását a vérben.
(hemoglobin komplex)

Szén-dioxid

Anyagszerkezet

Molekulaszerkezet: CO₂

lineáris

apoláris

Halmazszerkezet: molekularács

Fizikai tulajdonságok

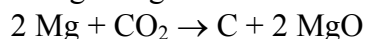
- színtelen
- szagtalan (kissé savanykás szagú)
- gáz
- a levegőnél nagyobb sűrűségű
- könnyen kondenzálható (szárászjég)
- vízben oldódik.

Kémiai tulajdonságok

1. Az égést nem táplálja (tűzoltás)

2. Magnéziummal:

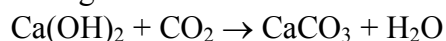
Az égő magnézium tovább ég benne, mert redukálja a szenet

3. Vízrel:

4. Lúgoldatokkal:

kimutatás meszes vízzel

Előfordulás

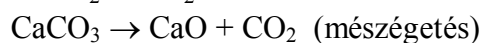
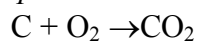
Élő szervezetekben keletkezik (disszimiláció)

Előállítás

laborban:

iparban:

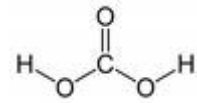
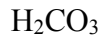
Felhasználás

Hűtés (szárászjég) szódagyártás, karbamidgyártás

Élettani hatás

Nem mérgező, de a levegőnél nagyobb sűrűségű, kiszorítja az oxigént. (mustgáz)

Szénsav

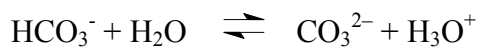
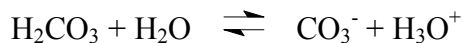

Fizikai tulajdonságok

Poláris molekula. Csak híg vizes oldatban létezik.

Kémiai tulajdonságok

1. kétértékű gyenge sav

2. bomlékony

Felhasználás

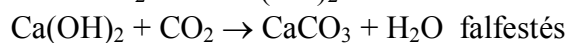
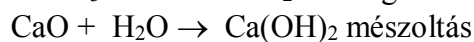
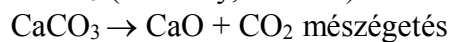
szódavíz

A szénsav sói

Szabályos sók: karbonátok

Na_2CO_3 (szóda, sziksó) vízben jól oldódik, lúgosan hidrolizál

CaCO_3 (márvány, mészkő) vízben rosszul oldódik, hő hatására bomlik

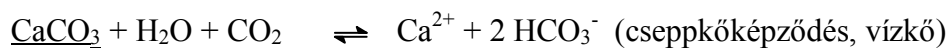
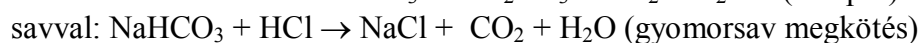
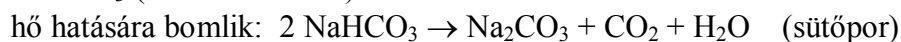

MgCO_3 (magnezit)

CaCO_3 , MgCO_3 (dolomit)

Savanyú sók: hidrogén-karbonátok

NaHCO_3 (szódabikarbóna)

Szilícium

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj: $3(s^2p^5)$

Halmazszerkezet: atomrács

Fizikai tulajdonságok

- sötétszürke
- fémesen csillogó
- szilárd halmazállapotú
- kemény
- alacsony hőmérsékleten szigetelő, magasabb hőmérsékleten vezeti az áramot (félvezető)
- csak egyetlen módosulata van

Kémiai tulajdonságok

1. Csak magas hőmérsékleten reakcióképes.
2. Oxigénnel reagálva 600 °C felett szilícium-dioxid keletkezik.
 $\text{Si} + \text{O}_2 \rightarrow \text{SiO}_2$

Előfordulás

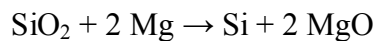
Előfordul a Napban és a csillagokban, a meteoritokban.

A földön csak vegyületek formájában.

A földkéreg második leggyakoribb eleme (részaránya több mint 25%).

Leggyakoribb ásványa a kvarc (SiO_2). A kvarc és a szilikátok alkotják a vulkáni és az üledékes kőzetek 98%-át.

Előállítás

Felhasználás

Korunk technikájában nagyon fontos anyaggá vált. Az informatikai iparban a számítógépek processzorait (CPU) és egyéb chipjeit szilícium lapkák alkotják.

A természetben a földkéreg tömegének egynegyedét adó szilícium a kavics, homok, agyag, kova, kvarc alkotóeleme.

A kohászatban: korrózióálló acélok előállításánál ötvözőanyag.

Fő komponens a napelemek előállításában.

Fémek

B – Po vonaltól balra (a hidrogén kivételével)

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: külső héjon viszonylag kevés elektront tartalmaznak

Halmazszerkezet: Fémes rács (rácspontokban atomtörzsek, vegyértékelektronok delokalizáltak)

Fizikai tulajdonságok

- szín: szürke, csillogó felületű (kivéve arany, réz)
- halmazállapot: szilárd (kivéve Hg)
- olvadáspont, forráspont változó
- sűrűség: könnyűfémeké 5 g/cm^3 alatt, nehézfémeké felette
- oldhatóság: vízben csak kémiailag
- elektromos áramvezetés a hőmérséklet emelkedésével csökken
- hővezető-képesség
- mechanikai tulajdonságok változóak, megmunkálhatóak

Kémiai tulajdonságok

- reakciókészség változó
- az elemi állapotú fémek a reakciókban oxidálódnak
- oxidálhatóságuk függ a standardpotenciáltól
- korrózió: a környezet hatására bekövetkező szerkezeti változás, amely felhasználásra alkalmatlanná tesz (védelem: bevonatok, eloxálás, katódos fémvédelem)

Előfordulás: az arany, platina kivételével vegyületekben

Előállítás

mindig redukció!

Redukálni lehet:

- elektromos árammal (Al)
- szénél, szén-monoxiddal (Fe)
- másik fémmel (termit) $\text{Fe}_2\text{O}_3 + 2 \text{Al} \rightarrow \text{Al}_2\text{O}_3 + 2 \text{Fe}$
- hidrogénnel

Felhasználás

használati tárgyak készítésére

Az s-mező fémjei

	alkálifémek	alkáliföldfémek
	Li, Na, K, Rb, Cs	Be, Mg, Ca, Sr, Ba
	bázisképző	bázisképző, kőzetalkotó
Vegyértékhéj- szerkezet	$n s^1$	$n s^2$
Fizikai tulajdonságok	fémes fény kis sűrűség alacsony op. fp. puhák	

	alkálifémek	alkáliföldfémek
	Li, Na, K, Rb, Cs	Be, Mg, Ca, Sr, Ba
	bázisképző	bázisképző, kőzetalkotó
Kémiai tulajdonságok	kis EN kis ionizációs energia kis standardpotenciál nagy reakciókészség könnyű oxidálhatóság oxidjaik bázisos oxidok	
Oxidációs szám	+1	+2
Oxigénnel hevesen reagálnak	$4 \text{Li} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{Li}_2\text{O}$ $2 \text{Na} + \text{O}_2 \rightarrow \text{Na}_2\text{O}_2$ (petrólaum alatt tárolják)	$2 \text{Ca} + \text{O}_2 \rightarrow 2 \text{CaO}$ (zárt üvegben tárolják)
Nemfémekkel	$2 \text{Na} + \text{Cl}_2 \rightarrow 2 \text{NaCl}$	$\text{Ca} + \text{Cl}_2 \rightarrow \text{CaCl}_2$
Bontják a vizet	$2 \text{Na} + 2 \text{H}_2\text{O} \rightarrow 2\text{NaOH} + \text{H}_2$	$\text{Ca} + 2 \text{H}_2\text{O} \rightarrow \text{Ca(OH)}_2 + \text{H}_2$
Lángfestés	Li vörös, Na narancssárga, K fakóibolya, Rb vörös, Cs kék	Mg vakító fehér, Ca téglavörös, Sr bíborvörös, Ba fakózöld
Előfordulás	vegyületekben	
	NaCl (kősó, konyhasó) KCl (kálisó) Na ₂ SO ₄ (galubersó)	CaCO ₃ (mész, márvány) CaSO ₄ ·2H ₂ O (gipsz, alabástrom) MgSO ₄ ·7H ₂ O (keserűsó)
Előállítás	kloridjaik olvadákelektrolízisével	
Élettani hatás	Na, K biogén elem	Ca, Mg biogén a többi mérgező

A víz keménysége

Okozzák: az oldott Ca²⁺ és Mg²⁺-ionok

Mértéke: °NK

1 német keménységi fok: 1 dm³ vízben 10 mg CaO-dal egyenértékű Ca és Mg ion

Változó keménység: HCO₃⁻

Forralással megszüntethető: Ca(HCO₃)₂ → CaCO₃ + CO₂ + H₂O (szűrés)

Állandó keménység: a többi Ca- és Mg-só

Forralással nem szüntethető meg.

Vízlágyítás:

- desztilláció
- ioncsere
- kicsapás (trisóval, szódával)

Az alumínium

Periódusos rendszer III. főcsoport, 3. periódus, p mező

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj 3s²p¹

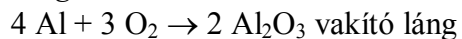
Halmazszerkezet: fémcső

Fizikai tulajdonságok

- ezüstös színű, könnyűfém, nem színezi a lángot. Viszonylag alacsony op. Jól hengerelhető, nyújtható.

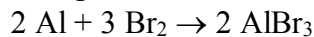
Kémiai tulajdonságok

Oxigénnel:

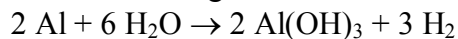
a felszínén oxidréteg alakul ki, amely megvédi a további oxidációtól

Halogénekkal:

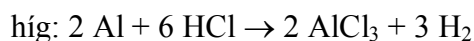

Vízzel:

a védő oxidréteg eétávolítása után bontja a vizet

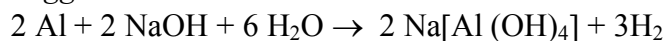

Savakkal:

tömény oxidáló savak passzíválják

Lúggal

amfoter!

Előfordulás

bauxit, kriolit (Na_3AlF_6), korund (Al_2O_3)

Előállítás

bauxitból

1. timföldgyártás: lúgos feltárás
2. timföld elektrolízise

Felhasználás

repülőgépgyártás, építőipar, villamosvezetékek, használati eszközök, fóliák, redukálás

Élettani hatás

Alzheimer kór

A vas

Periódusos rendszer VIII. mellékcsoport, 4. periódus
d mező

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj $4s^23d^6$

Halmazszerkezet: fémes rács

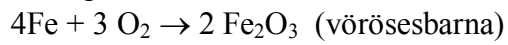
Fizikai tulajdonságok

- ezüstös színű
- nehézfém
- nem színezi a lángot
- viszonylag magas op.
- izzó állapotban jól hengerelhető, nyújtható
- mechanikai tulajdonságai a C-tartalomtól függőek.

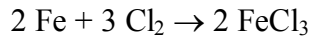
Kémiai tulajdonságok

1. Oxidációs szám: +2 és +3

2. Oxigénnel:

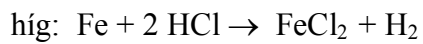
3. Halogénekkal:

4. Vízzel:

csak izzó állapotban

5. Savakkal:

tömény oxidáló savak passziválják (kénsav tárolása)

6. Lúgban nem oldódik

Előfordulás

Mánesvasérc (magnetit) Fe_3O_4

Vörösvasérc (hematit) Fe_2O_3

Barnavasérc (limonit) $\text{Fe}_2\text{O}_3 \cdot n\text{H}_2\text{O}$

Vaspát (sziderit) FeCO_3

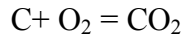
Előállítás

A nagyolvasztóban a redukációs folyamatok lezajlása:

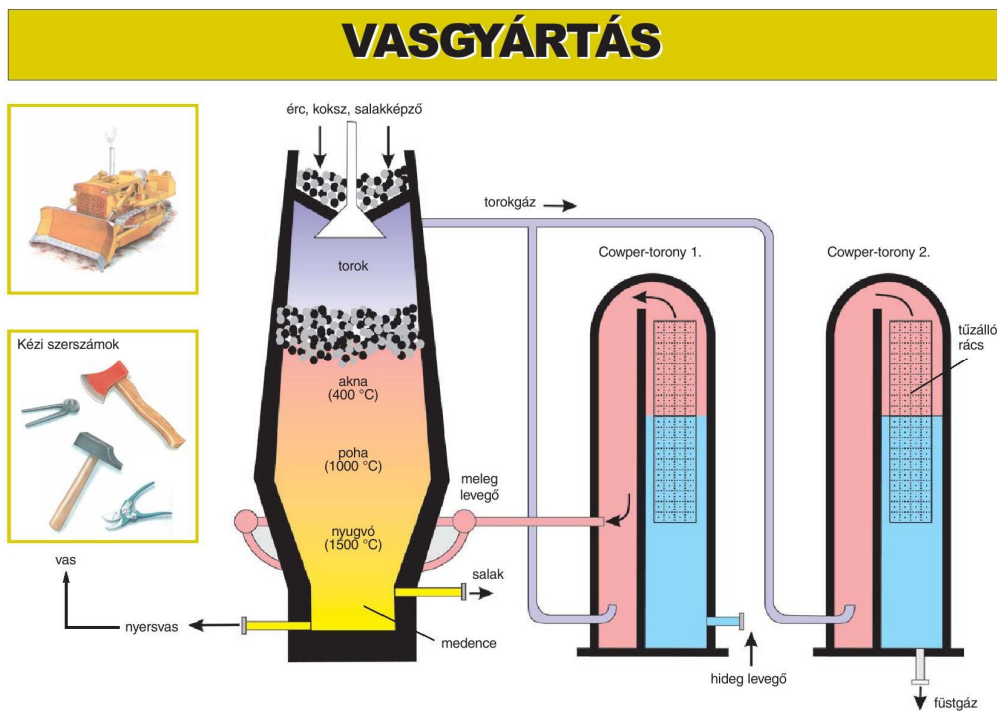
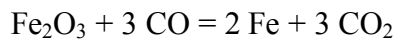
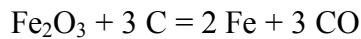
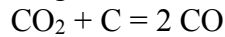
- direkt módon, azaz közvetlenül szénnel (C),
- indirekt módon, azaz szén-monoxid (CO) segítségével,

A vasgyártás kémiai folyamatai:

A befűvott levegő elégeti a szenet

Magas hőmérsékleten az izzó szén reakcióba lép a szén-dioxiddal

Felhasználás

építőipar, berendezések, használati eszközök, gépek, acél

Élettani hatás

hemoglobin, vérszegénység

Anyagszerkezet

Atomszerkezet: vegyértékhéj:

Molekulaszerkezet:

Halmazszerkezet:

Fizikai tulajdonságok

Kémiai tulajdonságok

Előfordulás

Előállítás

Felhasználás

Élettani hatás